

BİBLİYOGRAFYA :

Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 166; Cl. Huart, *Les Calligraphes et les miniaturistes de l'orient musulman*, Paris 1908, s. 192; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 85-87; M. Uğur Derman, *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, İstanbul 1982, nr. 45; a.m.f., *İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı*, İstanbul 1992, s. 206; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 200-201; Mahmud Tâhir, "Mahmud Celâleddin Efendi", *İkdâm*, 3 Ramazan 1325/10 Teşrinievvel 1907; TA, XX, 14; R. Ekrem Koçu, "Esmâ İbret Hanım", *İst.A*, X, 5306-5307.

M. UĞUR DERMAN

ESMÂ ve KÜNÂ

(الاسماء والكُنَى)

Hadis râvilerinin isim
ve künyelerini konu alan ilim dalı.

Klasik hadis kitaplarında rivayetler râvilerin isim (çoğulu esmâ) ve künyelerini (çoğulu künâ) ihtiva eden senedlerle birlikte zikredildiği için rivayetlerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi râvilerin tanınmasına ihtiyaç gösterir. Râvilerin bir kısmı sadece künyesi veya ismiyle, bir kısmı da hem künyesi hem ismiyle tanınmıştır. İsmiyle tanınan bir râvinin künyesiyle anılması veya künyesiyle bilinen râvinin ismiyle zikredilmesi karışıklığa yol açtığı gibi isim ve künyelerin birbirine benzemesi de senedlerin değerlendirilmesinde zorluklar meydana getirmiş, hatta bazı yanlışlıklara yol açmıştır. İsim veya künye benzerliğinin sebep olduğu hataların başında, bir fikrin onun aksini savunan kimseye nisbet edilmesi gelmektedir. Meselâ abdest alırken ayakları meshetmek gerektiğini savunan İmâmiyye mezhebine mensup İbn Cerîr et-Taberî, kendisiyle aynı adı ve künyeyi taşıyan meşhur müfessir ve Sünnî âlimi Muhammed b. Cerîr et-Taberî sanılmıştır. Kısaltma düşüncesiyle isim zikretmeyip sadece künyeyi söylemek bazı yanlışlara sebep olmuş, bir rivayet kusunun gizlemek maksadıyla râvinin meşhur olmayan ad veya künyesiyle anılması da (bk. TEDLİS) kasıtlı hatalar doğurmuştur. Öte yandan bir râvinin künyesiyle isminin arasına müstensihin dikkatsizliği yüzünden "an" edatının yazılması, aynı şahsın birbirinden rivayette bulunan iki kişi zannedilmesine yol açmıştır. Bunun aksi de görülmüş, biri künyesiyle, diğeri ismiyle anılan iki râvi künye ile ismin birleştirilmesi sebebiyle tek şahıs zannedilmiştir. Bundan dolayı esmâ ve künâ hadis usulü ilminin ko-

nularından biri kabul edilmiş, rivayetlerin doğru değerlendirilmesine yardımcı olmak üzere rivayet zincirinde yer alan şahısların isim ve künyelerini inceleyen esmâ ve künâ kitapları kaleme alınmıştır.

İbnü's-Salâh esmâ ve künâ konusunu dokuz kısma ayırmıştır. 1. Künyeleriyle adlandırılıp ayrıca isimleri olmayanlar: **Fukahâ-i seb'a***dan Ebû Bekir b. Abdurrahman, hadislerin toplanmasını sağlayan Medine valisi ve kadısı muhaddis tâbiî Ebû Bekir b. Muhammed gibi. Bu grupta bulunanlardan bir kısmının ayrıca bir künyesi vardır. 2. Künyesiyle tanınip ismi bilinmeyenler: Sahâbeden Ebû Ünâs b. Züneym el-Leysî ve Hz. Peygamber'in âzatlısı Ebû Müveyhibe gibi. 3. Künyeleri ve isimleri bulunduğu halde bir başka künyeyi lakap olarak alanlar. Bunların en tanınmış Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Tâlib olup Ebû Tûrâb künyesi kendisine lakap olarak verilmiştir. Hadis hâfızı ve fakih tâbiî Ebû Abdurrahman Abdullah b. Zekvân da Ebû'z-Zinâd lakabıyla tanınır. 4. İki veya daha fazla künyesi olanlar. Hadis hâfızı ve müfessir İbn Cüreyc, Ebû Hâlid ve Ebû'l-Velîd künyeleriyle anılır. İbnü's-Salâh, hocası Mansûr b. Ebû'l-Meâlî en-Nisâbü'rî'nin Ebû Bekir, Ebû'l-Feth ve Ebû'l-Kâsım olmak üzere üç künyesi bulunduğunu söylemektedir. 5. Künyesi kesin olarak bilinmeyenler. Hz. Peygamber'in çok sevdiği sahâbî Üsâme b. Zeyd'in künyesinin Ebû Zeyd, Ebû Muhammed, Ebû Abdullah veya Ebû Hârice olduğuna dair dört farklı rivayet vardır. 6. Künyesi bilinmekle beraber isminde ihtilâf edilenler. Kendisinin ve babasının adı hakkında yirmiden fazla rivayet bulunan Ebû Hüreyre bunun tipik örneğidir. 7. Hem künyesinde hem adında ihtilâf edilenler. Bunların sayısı çok azdır. Hz. Peygamber'in âzatlısı Sefîne'nin adının Umeyr, Sâlih veya Mihrân, künyesinin Ebû Abdurrahman veya Ebû'l-Bahterî olduğu söylenmektedir. 8. İsminde ve künyesinde ihtilâf edilmeyip her ikisiyle de tanınanlar. Dört fıkıh mezhebinin imamı bu gruba örnek olarak verilebilir. 9. İsminden çok künyesiyle tanınanlar: Ebû İdrîs el-Havlânî künyesiyle tanınan Âizullah b. Abdullah ile Ebû İshak es-Sebîî künyesiyle tanınan Amr b. Abdullah gibi.

Râvilerin isim ve künyeleriyle ilgili olarak III. (IX.) yüzyıldan itibaren tanınmış muhaddisler tarafından çeşitli eserler kaleme alınmış olup bunların başlıcaları şunlardır: 1. Buhârî (ö. 256/870), *Kitâ-*

bü'l-Künâ. 1000 kadar râvi hakkında kısa bilgiler ihtiva eden eser müellifin *et-Târîhu'l-kebir*'ini tamamlayıcı mahiyettedir (Haydarâbâd 1360). 2. Müslim, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ*². Mutâ' et-Tarâbîşî, Dârü'l-kütüb'z-Zâhiriyye'de bulunan eserin tıpkıbasımını geniş bir mukaddimeyle birlikte yayımlamış (Dımaşk 1404/1984), Abdürrahim Muhammed el-Kâşgarî de kitabı tahkik ederek iki cilt halinde neşretmiştir (Medine 1404/1984). 3. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mukaddemî, *Kitâbü't-Târîh ve esmâ'ü'l-muhaddişîn ve künâhüm*. Ashap ve tâbiînden olan 973 râvinin isim ve künyesini belirttiikten sonra "Ma'rifetü'r-ricâl" başlığıyla bazı râviler hakkında kısa bilgiler veren eser İbrâhim Sâlih tarafından yayımlanmıştır (Küveyt-Beyrut 1413/1992). 4. Ebû Bîşr ed-Dülâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*³. Hz. Peygamber'in isim ve künyelerine dair rivayetlerle başlayan eser ashap, tâbiîn ve diğer muhaddislerin künyelerini alfabetik olarak kaydetmektedir. İki cilt halinde yayımlanan (Haydarâbâd 1322) eserdeki hadis ve diğer rivayetlerle râvilerin fihristini hazırlayan Adnan Ali Şellâk bu çalışmasını *Fihrisü'l-eḥâdiş ve'l-âşâr li-Kitâbi'l-Künâ ve'l-esmâ*⁴ adıyla neşretmiş (Beyrut 1407/1987), daha sonra Ebû Yâsir İşâmüddin b. Gulâm Hüseyin eserindeki hadisleri fıkıh bablarına göre sıralayarak *et-Taşnîfü'l-fıkhî li-eḥâdiş li-Kitâbi'l-Künâ ve'l-esmâ*⁵ adıyla iki cilt halinde yayımlamıştır (Kahire - Beyrut 1411/1991). 5. Hâkim el-Kebîr, *Kitâbü'l-Esmâ ve'l-künâ*. Kettânî'nin on dört cüz olduğunu ve benzeri eserlerde bulunmayan bilgileri ihtiva ettiğini söylediği eserin II. cildi Süleymaniye (Pertev Paşa, nr. 451) ve Ezher kütüphanelerinde (nr. 365/1, mustalah 228, nr. 138) bulunmaktadır. Zehebî, alfabetik olmayan bu eseri alfabetik sıraya koyarak çalışmasına *el-Muktenâ fî serdi'l-künâ* adını vermiştir (Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, nr. 1531). 6. Ebû Ahmed Muhammed b. Ömer b. Ahmed b. İshak, *Kitâbü'l-Esmâ ve'l-künâ* (Edirne, Selimiye Ktp., nr. 319). 7. İbn Abdülber en-Nemerî, *Kitâbü'l-İstîğnâ fî ma'rifetü'l-künâ*. 2513 kişinin isim ve künyeleri hakkında bilgi veren bu hacimli eser üzerinde Abdullah Merhûl Sevâlime Mekke'deki Ümmülkurâ Üniversitesi'nde doktora çalışması yapmıştır. 8. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'n-nikâb 'anil-esmâ ve'l-elkâb*. Barbier de Meynard eseri *Journal Asiatique*'de yayımlamış-

tır (1907, IX, 173-244, 365-428; X, 55-118, 193-273). 9. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nisâb fi'l-esmâ' ve'l-künâ ve'l-elkâb*. 12.572 maddeyi ihtiva eden eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hâlet Efendi, nr. 628). Ahmet Yılmaz, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde eser üzerinde doktora çalışması yapmıştır. 10. Abbas el-Kummî (ö. 1940), *el-Künâ ve'l-elkâb* (I-III, Beyrut 1403/1983).

Esmâ ve künâ konusunda İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i Sitte* imamları, ayrıca Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Halife b. Hayyât, Ahmed b. Hanbel, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbi, Ebû'l-Kâsım el-Begavî, Ebû Arûbe el-Harrânî, İbnü'l-Cârûd, İbnü's-Seken, Ebû Hâtim İbn Hibbân el-Büstî, Taberânî, Ebû Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nisâbüfî, Ebû Nuaym el-İsfahânî gibi tanınmış birçok muhaddisin eser telif ettiği kaynaklarda zikredilmekteyse de bu eserlerin günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Müslim, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'* (nşr. Mu'tâ' et-Tarâbişî), Dimaşk 1404/1984, nâşirin mukaddimesi, s. 7-18; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 329-338; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 916; Sezgin, *GAS*, I, 204, 226; Talât Koçyigit, *Hadis İstihlâhları*, Ankara 1980, s. 102-106; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 83-86; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 244-247; Sa'dî el-Hâşimî, "er-Ruvât ellezzine künnü bi-Ebî Zür'a", *Mecelletü'l-Câmî'ati'l-İslâmiyye*, XV/58, Medine 1403, s. 29-38.

MÜCTEBA UĞUR

ESMÂ bint NU'MÂN

(أسماء بنت نعيم)

Hiz. Peygamber'in nikâhladığı,
fakat birleşmeden önce
boşadığı kadın sahâbî
(bk. ÜMMEHÂTÜ'L-MÜ'MİNİN).

el-ESMÂ ve's-SIFÂT

(الأسماء والصفات)

Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin
(ö. 429/1037-38)
Allah'ın isim
ve sıfatlarına dair eseri.

Müellif hakkında bilgi veren kaynaklar onun Allah'ın isim ve sıfatlarına dair eser telif ettiği hususunda görüş birliğine varmakla beraber bunun adını farklı

şekillerde kaydederler. Meselâ Kütübî, söz konusu eseri *Tefsîrü'l-Kur'ân* ve *eş-Şifât* olmak üzere iki ayrı kitap olarak göstermiş (*Fevâtü'l-vefeyât*, II, 372), Sübkî *Kitâbü'l-Tefsîr* ve *Kitâbü's-Şifât* şeklinde yine ayrı ayrı zikretmiş (*Tabakât*, V, 140), Kâtib Çelebi de ikinci eseri aynen tekrarlarlarken birincisini müellifin künyesine nisbetle *Tefsîru Ebî Mansûr* adıyla vermiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 441; II, 1432). Süyûtî yaptığı nakillerin başında kitabı *Şerhu'l-esmâ'* olarak kaydetmiştir (*el-Müzhir*, I, 27). Brockelmann ise British Museum'da mevcut nüshanın sonundaki kayda dayanarak *Tefsîru esmâ' ilâhi'l-hüsnâ* adını kullanmıştır (*GAL Suppl.*, I, 667). Sonraki bazı çalışmalarda da tekrarlanan bu farklı isimler müellifin kitabının adını açıkça zikretmemesinden kaynaklanmıştır. Ancak eserin muhtevasına bakıldığında Zebîdî'nin de belirttiği gibi (*İthâfû's-sâde*, II, 18, 19) asıl adının *el-Esmâ' ve's-şifât* olması gerektiği anlaşılar.

el-Esmâ' ve's-şifât başlıca iki bölümde oluşur. Mukaddime niteliğindeki birinci bölüm, kitapta uygulanan yöntemle dair çok kısa bir girişle esmâ-i hüsnâ hakkında genel konuların açıklandığı on sekiz babdan meydana gelir. Müellif bu

bölümde isim - müsemma, sıfat - mevsuf hakkında çeşitli tarif ve taksimler yaptıktan başka diğer esmâ-i hüsnâ eserlerinde görülmeyen gramer bilgileri de vermekte ve Arapça'da isimlerin bulunabileceği sülâsî, rubâî, humâsî vezinleri ayrıntılı bir şekilde ele alarak esmâ-i hüsnâdan bu vezinlerde olanlara işaret etmektedir. Ardından Allah'a nisbeti vâcip, câiz ve müstahil olan sıfatlar, mutlak mânada isim, sıfat ve mevsuflardan kadîm ve hâdis olanlar üzerinde durduktan sonra Arap gramerindeki mu'rebmebnî, sahih-illetli kelimeler konusuna geçmekte ve esmâ-i hüsnâyı bu açıdan da incelemektedir.

Birinci bölümün bundan sonraki bablarında sıfat-zât münasebeti üzerinde geniş bir şekilde durularak zâta sıfat nisbet etme konusunda ortaya çıkan teşbih ve ta'til aşırılıkları hakkında tatmin-kâr bilgi verilmekte, ardından ilâhî isimlerin tevkîfliliği, sıfatlar hakkında çeşitli firkaların bakış açısı ve fiilî sıfatlar ele alınarak kelâm terminolojisi çerçevesinde işlendikten sonra esmâ-i hüsnâ ile ilgili hadisler, isimlerin sayısı ve bu çerçevedeki bazı konular açıklanmaktadır. Eserin bu bölümü müellifin, Allah'ın isimlerini daha önce Eş'arî kelâmcılarının yaptığı gibi zâtî isimler, mâna isimleri ve fiilî isimler (selbî, sübûtî ve fiilî isimler) olmak üzere gruplandırmasıyla sona erer.

Kitabın esasını teşkil eden ikinci bölüm 19. babdan ibaret olup burada Allah'ın isimleri etraflı şekilde açıklanır. Eserin dörtte üçünü oluşturan bu bölümde müellif ilâhî isimleri alfabetik sıraya göre ele alır. Her isimde önce etimolojik izah yapar, ardından ayrıntılı sayılabilecek bir şerh verir; bu arada hem tâbi olduğu Eş'arî kelâmcılarınca kullanılan delilleri sayar, hem de muhalif anlayışta olanların görüşlerini cevaplandırmaya çalışır. Ayrıca söz konusu isimle Allah'ı vasfetmenin hikmet ve faydasına temas eder. Müellif bu bölümde yirmi dört başlık altında Allah'ın 147 ismi üzerinde durmaktadır.

Eserin sonunda biri irade, diğeri kelâm sıfatına ait olmak üzere iki bab yer alır. İlk babda Allah'ın irade ve meşietiyile ilgili olarak kelâmî firkaların yaklaşımları ele alınır, Allah'ın zâtıyla kâim bir iradesinin bulunduğu üzerinde durulur ve ilâhî iradeyi hâdis kabul eden Mu'tezile'nin görüşleri eleştirilir. İkinci babda ise Allah'ın kadîm, zâtî ile kâim

Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin *el-Esmâ' ve's-şifât* adlı eserinin ilk sayfası (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497)

